

ג. מגמת סיפורנו

1. מהי מטרת אלישע בבואו לדמשק ובהשמיעו שם את נבואותיו?

שאלה יסודית הנוגעת לעלילת סיפורנו היא: לשם איזו מטרה הגיע אלישע לדמשק - בירת אויבתה של ישראל?¹

התבוננות בסיפורנו כשלעצמו מעלה את התשובה כי אלישע בא לדמשק להמציא עצמו לבן הדד החולה ולחזאל שלוחו על מנת ש'ידרשו את ה' מאותו'. במילים אחרות, אלישע בא לדמשק על מנת להשמיע באוזני חזאל את שלושת חלקי נבואתו. אולם על כך יש להמשיך ולשאול: מה רוצה אלישע להשיג בהגדת העתיד הזו באוזני חזאל? האם שליחותו הנבואית של אלישע כוללת אף מעורבות בפוליטיקה הארמית הפנימית? התשובה היא מורכבת: אלישע הוא אמנם נביא ישראלי, והוא פועל בהקשר הישראלי. אולם בדור זה, שבו ישראל וארם מצויות באיבה ובמלחמות בלתי פוסקות, ישנה חשיבות לפעולתו של אלישע בקרב שליטי ארם בשל ההשלכות שיש לפעילותו זו על גורלם של ישראל.²

מאליו מובן הדבר, עתה, כי מבין שלוש הנבואות שנשא אלישע לפני חזאל, חשובה בייחוד הנבואה האמצעית, הנוגעת לגורלם של ישראל:

יב ... ויאמר: כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה
מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג
ועלליהם תרטש וְהִרְתִּיהֶם תִּבְקַע.

אלא שעדיין אין זה מובן מדוע היה אלישע צריך לשאת נבואה זו באוזני חזאל. בפרספקטיבה רחבה יותר, הרואה את סיפורנו על רקע פרקי אליהו ופרקי אלישע כולם, יש לענות תשובה שונה במקצת לשאלה שהצבנו בראש העיון. אנו נזכרים כמובן במה שציווה ה' את אליהו בהר חורב:

מ"א י"ט, טו לך שוב לדרכך מדבֶּרֶה דְמֶשֶׁק
ובאת ומשחת את חזאל למלך על ארם.
טז ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל
יז ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתֶיךָ.
והיה הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא
והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע.

1. שאלה זו נשאלה בתלמוד במסכת סוטה מז ע"א בקיצור נמרץ: "למה הלך?". תשובתו של ר' יוחנן, "שהלך להחזירו לגיחזי בתשובה", אינה עולה ממשוטו של סיפורנו.
2. ראה בנספח הראשון לסדרת העיונים 'נעמן', ובעיון הפותח את סדרת העיונים 'סנוריים'.

כידוע, לא קיים אליהו אלא את הצו השלישי (ואף אותו לא קיים כלשונו בבואו לאבל מחולה).³

ככל הנראה מסר אליהו את שני הציוויים הראשונים לאלישע, ועל כל פנים אלישע הוא שמקיימם. בסיפורנו פועל אלישע לשם מינויו של חזאל למלך על ארם, ואילו בסיפור הבא בהמשך (ט', א-ג) הוא שולח את אחד מבני הנביאים למנות את יהוא למלך על ישראל.

על השאלה למה הלך אלישע לדמשק, יש לענות אפוא כדברי רד"ק: "למשוח את חזאל כדבר ה' אשר דיבר אל אליהו".⁴ עתה, טרם מותו של בן הדד, נראה כי באה העת למינויו של חזאל למלך על ארם בידי נביא מישראל. מכוחה של נבואת אלישע, עתיד חזאל לתפוס את המלוכה על ארם.

שתי נבואותיו של אלישע - "וְהָרְאֵנִי ה' כִּי מוֹת יָמוּת"; "הָרְאֵנִי ה' אֶתְךָ מֶלֶךְ עַל אֲרָם" - מהוות אפוא את מעשה המינוי של חזאל שעליו נצטווה אליהו בזמנו. אף נבואתו הנוספת של אלישע, שבה מתוארת הרעה שיביא חזאל על ישראל, מתקשרת לאותה נבואה שנאמרה בזמנו לאליהו: "וְהָיָה הַנְּמֹלֵט מִחֶרֶב חֲזָאֵל...".⁵ - "וּבְחֶרֶבָם בְּחֶרֶב תִּהְרָג...".

ובכל זאת עדיין אנו שואלים: מדוע היה אלישע צריך לשאת נבואה זו על הפורענות שתבוא על ישראל מידו של חזאל באוזניו של זה? וכי ללא שישמע נבואה זו ימנע חזאל מלעשות את מעשיו כנגד ישראל?⁵

בסדרת העיונים אודות אלישע ונעמן הצבענו על כך שכל פעולותיו של אלישע המתוארות בפרקים ה'-ג' והנעשות בהקשר הארמי, מטרתן אחת: להיטיב את גורל עמו במאבקו הממושך והמר כנגד ארם.

במהלך תקופת נבואתו אין אלישע מבשר על ניצחון של ישראל על הארמים,⁶ שכן הגזרה האלוהית באותו הדור - הפוכה הייתה, כפי שנראה מעצם האירועים המתוארים החל מפרק ה', וכפי שנראה מנבואת אלישע בסיפורנו. אולם דווקא בשל העובדה שיד הארמים על ישראל הייתה תקיפה בדורו של אלישע, ראה הנביא את תפקידו כמי

3. את השאלה מדוע לא קיים אליהו את מה שנצטווה עליו, העלינו בפרקי אליהו, 'חורב' ח, עמ' 313-314.

4. על טעמו של דבר זה, שאליהו נמנע מלקיים את מה שנצטווה בו, והעביר את קיום הצו לאלישע שעשה זאת בזמן מאוחר בהרבה, עמדנו בהמשכו של אותו עיון שצוין בהערה הקודמת, עמ' 314-326. הדברים שבהמשך עיוננו הנוכחי מהווים הרחבה למה שכתבנו שם.

5. הרי מלכי עמים רבים הרעו לישראל, ושימשו בכך שבט ביד ה' ומטה זעמו כנגד עמו החוטא, והיכן שמענו שלצורך זה נתמנו אותם מלכים לתפקידם על ידי נביאי ישראל, ושנביא יאמר להם כיצד עליהם להרע לישראל?

6. זאת למעט בנבואתו האחרונה, בעת שאלישע חלה את חוליו אשר ימות בו, שאז בישר על ניצחון ישראלי משולש על הארמים ("ג, יז-יט). אלא שנבואה זו התקיימה לאחר מות אלישע.

שאמור לרכך את תגרת היד הזאת, להקטין את החיכוך בין העמים ולהציל את ישראל מיד הארמים ככל האפשר.⁷

אחד האמצעים שבהם נקט אלישע לשם הקלת הלחץ הארמי על ישראל היה מעורבותו בעניינים שונים הקשורים בשליטי ארם. בדרך כלל הייתה זאת מעורבות עקיפה, אולם בסיפורנו מנסה אלישע להשפיע על מערכת היחסים בין ארם לישראל באמצעות מעורבות ישירה וגלויה בתהליכים הפוליטיים המתרחשים בארם: לשם כך הוא בא לדמשק ולשם כך הוא מנהל דו-שיח עם שליטיה.

מובן שלצורך מעורבות גלויה מעין זו היה צריך שמו של אלישע להתפרסם בקרב שליטי ארם כנביא מוסמך, שעל אף היותו "נְבִיא בְּיִשְׂרָאֵל" הפועל לטובת עמו, הוא גם נביא לגויים וחפץ בטובתם. זוהי אחת המטרות החשובות של אותן מפעולותיו שנועדו להגדיל את שמו ולהרחיב את פרסומו בין הארמים.⁸ אותן מפעולות אלו המתוארות בפרקים ה' ו' לעיל, מהוות הכנה לקראת פעולתו הדרמטית ביותר בקרב הארמים - זו המתוארת בסיפורנו. אין להעלות על הדעת את בוא אלישע לדמשק ואת קבלת הפנים המפוארת שלה זכה בבואו לשם, ללא התשתית שהניח אלישע בפעולותיו בפרקים הקודמים.

התשובה העקרונית לשאלות שבהן עוסק עיון זה - מהי מטרת הליכתו של אלישע לדמשק; מדוע הוא מתערב בתהליך חילופי השליטים בארם; ומהי מטרת הגדת העתיד המשולשת שאלישע נושא לפני חזאל - היא אפוא, כי מטרתו בכל אלה היא הטבת מצבו של עם ישראל אל מול הלחץ הצפוי עליו מצד חזאל מלך ארם בשנים הקרובות. אולם כיצד פעל אלישע כדי להביא לידי הקלת לחצו של חזאל על ישראל? והאם היו תוצאות למעשיו? על כך נדון להלן.

2. האם התקיימו דברי אלישע במלואם?

יב ... וַיֹּאמֶר כִּי יִדְעֵתִי אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל רָעָה:
מִבְּצֻרֵיהֶם תִּשְׁלַח בָּאֵשׁ וּבְחַרְיֵיהֶם בְּחָרֶב תִּהְרַג
וְעַלְלֵיהֶם תִּרְטַשׁ וְהִרְתִּיהֶם תִּבְקַע.

היכן מספר לנו המקרא על קיומה של נבואה זו?
בחמישה מקומות במקרא מסופר על מעשיו של חזאל ביחס לבני ישראל. עלינו לבדוק כל אחד ממקומות אלו, ולבחון את התאמתו לנבואת אלישע.

7. סקירה מפורטת של פעולותיו אלו של אלישע, החל מפרק ה' ועד ליומו האחרון, מצויה בנספח הראשון לסדרת העיונים נעמן.

8. הוא מוכן לסייע בריפוי של שר צבא ארם מצרעתו; הוא חונן את חייהם של החיילים ששלח מלך ארם על מנת לתפוס, והוא משלחם בידידות לארצם; הוא נענה לדרישת ה' של מלך ארם החולה, החפץ לדעת אם יחיה מחולי זה.

א. בסוף פרק ח' מסופר על מלחמה שניהלו יורם מלך ישראל ואחזיהו מלך יהודה כנגד חזאל מלך ארם ברמות גלעד:

ח', כח וַיִּלְכְּ (- אחזיהו מלך יהודה) אֶת יוֹרָם בֶּן אַחְזָב
 לַמִּלְחָמָה עִם חֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם בְּרִמְת גִּלְעָד
 וַיָּכּוּ אֲרָמִים אֶת יוֹרָם.
 כט וַיָּשָׁב יוֹרָם הַמֶּלֶךְ לְהִתְרַפֵּא בְּיִזְרְעָאֵל
 מִן הַמַּכִּים אֲשֶׁר יָכּוּ אֲרָמִים בְּרִמָּה
 בַּהֲלַחְמוֹ אֶת חֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם...

מלחמה זו מהווה רקע למשיחת יהוא שעליה מסופר בהמשך הדברים בחלקו הראשון של פרק ט', וכן היא מהווה רקע להריגת יורם המתרפא ביזרעאל בידי יהוא ולהריגת אחזיהו שבא לבקרו שם (שם, פסוקים טו-כח).

לא נאמר לנו מה הייתה התוצאה הסופית של מלחמה זו, ובידי מי נותרה העיר החשובה רמות גלעד.⁹ יורם מלך ישראל אמנם נפצע במלחמה זו, אך נראה שפציעתו הייתה קלה ובת ריפוי (אלמלא הרגו יהוא).

אירוע זה אינו יכול אפוא להיחשב כהגשמת נבואת אלישע.

ב. בדברי הסיכום למלכות יהוא בסוף פרק י' נאמר:

י', לב בַּיָּמִים הָהֵם הִחֵל ה' לְקַצוֹת בְּיִשְׂרָאֵל
 וַיָּכֹס חֲזָאֵל בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל.
 לג מִן הִירְדָן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ
 אֶת כָּל אֶרֶץ הַגִּלְעָד, הַגָּדִי וְהָרְאֹבֵנִי וְהַמְנַשִּׁי
 מֵעַרְעֵר אֲשֶׁר עַל נַחַל אֲרִנָּן וְהַגִּלְעָד וְהַבְּשָׁן.

מדובר כאן על מכות שהִפָּה חזאל את ישראל בכל עבר הירדן המזרחי, בנחלת שני השבטים וחצי השבט,¹⁰ ואולי אף בכיבושים שעשה שם.

9. גם לא ברור אם בשעת מלחמה זו ישראל הם היושבים ברמות גלעד, וחזאל הוא התוקף את העיר ומנסה לכבוש אותה מידם (כפי שטוען רד"ק בפירושו ל-ט', א), או שמא הארמים הם היושבים בעיר (כהמשך לשיבתם בה באחרית ימיו של אחאב - מל"א כ"ב, ג), וישראל הם המנסים לכבוש את העיר ולהשיבה לשלטון ישראל.

10. "בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל" הכוונה בכל שטחי ישראל שבעבר הירדן המזרחי, כפי שמפרט והולך הפסוק הבא (לג).

אין בדיווח קצר זה כל אפיון של מעשי חזאל, ועל כן גם אירוע זה אינו יכול להחשב כהגשמת נבואת אלישע.

הנחתנו היא שלו היה חזאל נוהג כפי שצפתה נבואת אלישע, היה המקרא מבלוט זאת באמירה מפורשת או בתיאור ההולם בדיוק את הנבואה, כדרכו במקומות שבהם המציאות המאוחרת מגשימה נבואה שקדמה לה.¹¹

ג. בסוף דברי ימי יהואש מלך יהודה מסופר על מלחמה שניהל חזאל כנגד יהואש בארץ יהודה:

י"ב, יח אַז יַעֲלֶה חֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַיִּלְחֶם עַל גַּת וַיִּלְכְּדָהּ
וַיִּשֶׂם חֲזָאֵל פָּנָיו לְעֵלוֹת עַל יְרוּשָׁלַם.
יט וַיִּקַּח יְהוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה אֶת כָּל הַקִּדְשִׁים
אֲשֶׁר הִקְדִּישׁוּ... אֲבֹתָיו מִלְכֵי יְהוּדָה וְאֶת קִדְשָׁיו
וְאֶת כָּל הַזָּהָב הַנִּמְצָא בְּאֶצְרוֹת בֵּית ה' וּבֵית הַמֶּלֶךְ
וַיִּשְׁלַח לְחֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַיַּעַל מֵעַל יְרוּשָׁלַם.

מלחמה זו מתוארת בחומרה רבה יותר בספר דברי הימים:¹²

דה"ב כ"ד, כג וַיְהִי לְתַקּוּפַת הַשָּׁנָה עָלָה עָלָיו חֵיל אֲרָם
וַיָּבֹאוּ אֶל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם
וַיִּשְׁחִיתוּ אֶת כָּל שְׂרֵי הָעָם מֵעַם
וְכָל שָׁלָלָם שָׁלְחוּ לְמֶלֶךְ דְּרַמְשֶׁק.
כד כִּי בִמְצַעַר אֲנָשִׁים בָּאוּ חֵיל אֲרָם
וְה' נָתַן בְּיָדָם חֵיל לְרֹב מְאֹד... וְאֶת יוֹאָשׁ עָשׂוּ שְׁפָטִים.

מלחמה זו, אף שיש בה השחתת שרי העם ופגיעה במלך עצמו, אינה יכולה להיחשב כהגשמת נבואת אלישע. חסרים בה כל הרכיבים המצויים בנבואת אלישע וההופכים אותה לכל כך מזעזעת.

11. הנה דוגמאות אחדות מספר מלכים: מל"א ב', כז; י"ב, טו; י"ד, יח; ט"ו, כט; כ"ב, לח; מל"ב א', יז; ז', יח-כ; ט', כה-כו; ט', לו-לז; י', י; י"ד, כה; ט"ו, יב; י"ז, ז-כג; כ"ג, טז-יח. בכל המקומות הללו מפרש המקרא כי המציאות המתוארת בו מהווה הגשמתה של נבואה ספציפית. אולם ישנם מקומות רבים עוד יותר שבהם מתוארת התגשמות נבואה במציאות, בלא שהדבר צוין בפירוש, אלא בהתאמת הפרטים והלשון בין שני המקומות.

12. לדעת רד"ק היו אלה שתי מלחמות שונות, אולם נראה כי אין הכרח לפרש כן.

ד. בשני מקומות בפרק י"ג מספר המקרא על ניצחונותיו של חזאל את יהואחז בן יהוא מלך ישראל. המקום האחד נמצא בראש הפרק:

י"ג, ג ויחר אף ה' בישראל ויתנם ביד חזאל מלך ארם
 וביד בן הדד בן חזאל כל הימים.
 ד ויחל יהואחז את פני ה', וישמע אליו ה'
 כי ראה את לחץ ישראל, כי לחץ אתם מלך ארם.
 ה ויתן ה' לישראל מושיע, ויצאו מתחת יד ארם...
 ז כי לא השאיר ליהואחז עם
 כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רגלי
 כי אבדם מלך ארם וישמם כעפר לדש.

קרוב לסיום הפרק מופיעים דברים דומים:

כב וחזאל מלך ארם לחץ את ישראל כל ימי יהואחז.
 כג ויחן ה' אתם וירחמם ויפן אליהם
 למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב
 ולא אבה השחיתם ולא השליכם מעל פניו עד עתה.

ממקומות אלו ניכר כי לחצו של חזאל על ישראל היווה סכנה גדולה לעצם קיומה של ממלכת ישראל, ורק רחמי ה' שהתעוררו על ישראל הצילו אותם מלחצו המסוכן והממושך כל ימי יהואחז. פסוק ז - "כי לא השאיר ליהואחז עם... כי אבדם מלך ארם וישמם כעפר לדש" - מקרב אותנו לראשונה לנבואת אלישע. בפסוק זה מתוארת השמדת רוב צבאו של יהואחז בידי חזאל, ואף הדרך האכזרית שבה נעשה הדבר: "וישמם כעפר לדש". כאן מתגשם החלק הראשון בנבואת אלישע:

ח', יב ... מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג...

ה. התאמה חלקית זו בין נבואת אלישע לתיאור התגשמותה בימי יהואחז מפנה אותנו למקום אחר שאפשר כי בו נידונים מעשי האכזריות של חזאל כנגד ישראל:

עמוס א', ג כה אמר ה', על שלשה פשעי דמשק ועל ארבעה לא אשיבנו
 על דושם בחרצות הברזל את הגלעד.

האשמה זו של דמשק דומה לנאמר בספרנו "וישמם כעפר לדש". ומסתבר אפוא שהדברים רומזים למעשיו של חזאל. חיזוק לכך נמצא בהמשך דברי עמוס הקוצב את עונשה של דמשק:

ד ושלחתי אש בבית חזאל, ואכלה ארמנות בן הדד.

לא רק ששמו של חזאל נזכר כאן, אלא שהעונש המיועד לאדם נראה מידה כנגד מידה על מעשיהם המתוארים בנבואת אלישע: "מִבְּצֻרֵיהֶם תִּשְׁלַח בָּאֵשׁ..." כל אחד מן הספרים מצמצם במידת מה את תיאור רעתו של חזאל: בספר מלכים נאמר שמעשה זה נעשה רק ביחס ל'עם' - כלומר לעם המלחמה - חייליו של יהואחז, ואילו בספר עמוס נאמר כי מעשים אלו נעשו בתחום הגלעד בלבד.

אף שהגענו להתאמה מסוימת בין נבואת אלישע בסיפורנו לבין תיאור מעשיו של חזאל בפרק י"ג בספרנו ובנבואת עמוס, אין זו אלא התאמה חלקית בלבד. עיקר האכזריות המיוחסת לחזאל בנבואת אלישע הוא זה:

יב ... וְעַלְלֵיהֶם תִּרְטֹשׁ, וְהִרְתִּיהֶם תִּבְקַע.

פעולות נוראות אלו נעשות כנגד אוכלוסייה אזרחית חסרת ישע, כנגד נשים ועוללים, במגמה להשמיד את האוכלוסייה הזאת כליל מאזורי הכיבוש. את זאת לא מצאנו בתיאור מעשיו של חזאל בשני המקומות שנידונו לאחרונה. נראה כי פעולותיו כוונו רק כלפי חיילי הצבא הישראלי שאותם ניצח בעבר הירדן המזרחי.¹³ מהמשך נבואת עמוס ניתן להביא ראיה עקיפה לטענתנו, כי חזאל לא עשה מעשי אכזריות כלפי נשים וילדים, כמו אלו המתוארים בנבואת אלישע. בנבואתו על בני עמון אומר עמוס בהמשך:

יג ... עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי בְנֵי עַמּוֹן וְעַל אֲרֻבָּעָה לֹא אֲשִׁיבָנּוּ
עַל בְּקָעַם הַרֹזֶת הַגְּלָעַד לְמַעַן הִרְחִיב אֶת גְּבוּלָם.

ובכן, דווקא בני עמון הם שנהגו באכזריות נוראה זו (בנסיבות שאינן ידועות לנו), ומכאן משמע שהארמים לא נהגו כך בעת "דוֹשֵׁם בְּחֻרְצוֹת הַבְּרָזָל אֶת הַגְּלָעַד".

נמצא אפוא, כי אין התאמה מלאה בין נבואתו של אלישע על מעשי חזאל לבין תיאור מעשיו בפועל. דבר זה דורש הסבר: האם ידיעתו הנבואית של אלישע לא הייתה מדויקת?

3. בכיו של איש האלוהים

בסיומו של סעיף 1 שאלנו כיצד פעל אלישע בסיפורנו כדי להביא להקלת הלחץ הארמי על ישראל, והאם היו תוצאות למעשיו. נראה כי האמצעי המובהק שבו נקט

13. אין לטעון כי מעשים אלו כנגד נשים וילדים אכן נעשו, אלא שהמקרא חסך מעמנו את תיאורם מסיבה כלשהי. כבר אמרנו כי דרכו של המקרא, וביתר דרכו של ספר מלכים, דווקא להבליט כל מקום שבו מתגשמת נבואה לאחר זמן (ראה הערה 11), כדי להראות כי דבר ה' לא ישוב ריקם. לפיכך עניינו של ספרנו היה דווקא לפרט את מעשי חזאל לו נעשו, ואף להזכירנו כי מעשיו אלו נעשו כדבר ה' בפי אלישע.

אלישע לשם הקלת לחצו של חזאל על ישראל מתואר בפסוק המצוי במוקד הסיפור ומשמש לו כ'ציר מרכזי':¹⁴

יֵא וַיַּעֲמֵד אֶת פָּנָיו וַיִּשֶׂם עַד בֶּשֶׁת, וַיִּבֶן אִישׁ הָאֱלֹהִים.

התפרצותו של נביא בבכי ממשי בעת שהוא פועל כנביא, נדמה שהיא דבר שאין לו אח ורע במקרא.¹⁵

ובכן, מדוע בכה אלישע? את השאלה הזו הרי כבר שאל חזאל: "מדוע אָדְנִי בָכָה?" (פסוק יב), והנביא ענה עליה בהמשך אותו פסוק. אף על פי כן, נדמה כי לבכיו של הנביא ישנה משמעות עמוקה הרבה יותר ממה שנראה על פני השטח של סיפורנו. בכיו של הנביא איננו רק התפרצות רגשות ספונטנית בלתי נשלטת, כפי שעשוי הקורא להתרשם מקריאת פסוק יא. ככזו, מהווה הבכי אך 'קישוט' בסיפורנו, ואינו עיקר עניינו. אולם מחמת חשיבותו הרבה של תיאור בכי זה המתואר ב'ציר המרכזי' של סיפורנו, יש לנסות לבארו בדרך שתהפוך אותו לעניין המרכזי בסיפור. אמנם נכון כי התפרצותו של אלישע בבכי הייתה כנה וספונטנית,¹⁶ אולם אף לספונטניות זו עצמה ישנו ערך חשוב בתפקיד התכליתי של בכי זה. ובכן, מהו תפקיד בכיו של אלישע?

בחייו של כל אדם מצויים רגעים דרמטיים, שבמהלכם חלה בחייו תפנית. החוויה המכוננת שעובר האדם ברגעים אלו - הדברים שהוא שומע באוזניו והמראות שהוא רואה בעיניו - נחרטים עמוק בזיכרונו, ומלווים אותו עד סוף ימיו. חוויות מעין אלה שחווה אדם בצומתי חייו הן חוויות המעצבות גורל אדם, והשפעתן עשויה לפעול אף הרבה מעבר לתחומו הפרטי של האדם החווה אותן.¹⁷

חזאל במפגשו עם אלישע היה נתון ברגע מפנה כזה בחייו. בפגישה זו נתברר לו כי בן הדד אדונו עומד למות, וכי הוא יהפוך בקרוב למלך ארם תחתיו. ידיעה זו ניתנה לו מפיו של נביא אלוהים ידוע כמחזה נבואי¹⁸: "וַהֲרֵאֵנִי ה' כִּי מוֹת יָמוּת... הֲרֵאֵנִי ה' אֶתְךָ

14. על הסגולות הספרותיות שבהן ניחן פסוק זה עמדנו בעיון ב לעיל.

15. אמנם מצויים ביטויים רטוריים של בכי בנאומים נבואיים, כגון בירמיהו ח', כג: "מִי יִתֵּן רֵאשִׁי מִיָּם וַעֲיֵנִי מִקּוֹר דָּמָעָה וְאַבְּבָהּ יוֹמָם וְלַיְלָה אֶת חֲלָלִי בֵּת עַמִּי".

16. הרי פסוק יא מתאר את ניסיונו של אלישע להתאפק ולהסתיר את פניו בטרם פרצו דמעותיו, וזאת עד שבכיו הגלוי הפך פעולות אלו למיותרות.

17. כדוגמה לכך נזכיר את המפגש הראשון שבין אליהו לאלישע (מל"א י"ט, יט-כא) כפי שביארנוהו בפרקי אליהו, 'חורב' ט, עמ' 327-344. בעידן המודרני נזכיר כדוגמה את השפעתו המכרעת של משפט דרייפוס על הרצל, שנשלח לסקר משפט זה ככתב עיתון וינאי. החוויה שעבר הרצל במפגשו עם האנטישמיות המודרנית, "החילונית", הפכה להיות בעבורו חוויה מעצבת, אשר שינתה את כל חייו והשקפותיו מכאן ואילך, וכידוע הפכה גלים גם מחוץ לתחומו הפרטי.

18. ידיעה מעין זו, אך ללא נבואה מפורשת, מצאנו באגדות החורבן שבמסכת גיטין (דף נו), בדבריו של רבן יוחנן בן זכאי לאספסיינוס. אף הודעה שכזו עשויה לשמש כרגע מפנה בחייו של מקבלה.

מֶלֶךְ עַל אֲרָם". הודעה כזו הופכת את אלישע איש האלוהים למי שבעצם ממנה את חזאל לתפקידו. חזאל מקבל 'מנדט' להיותו מלך מנביא ה'.¹⁹ את כל חייו כמלך ארם יחיה חזאל מכאן ואילך לאור התודעה כי מלכותו ניתנה לו על ידי נביא מִיִּשְׂרָאֵל שהודיעו על פי מראה נבואי כי הוא נבחר למלוך על ארם. בתי מלוכה בעת ההיא (ואף הרבה יותר מאוחר) היו זקוקים לאישור אלוהי לבחירתם. ביתר שאת היה זקוק ללגיטימציה כזו מייסד שושלת חדשה. והנה חזאל מייסד עתה שושלת חדשה. מִיָּן ישאב חזאל את הלגיטימציה האלוהית לשלטונו? מבחינת המסופר במקומנו, התשובה לכך ברורה: מפגישתו עם אלישע איש האלוהים.²⁰ והנה, על רגע מכריע זה בחייו של חזאל, שבו מבשר לו נביא ה' על המפנה הגדול בחייו, מעיב צל כבד: לא מתוך שמחה חגיגית הוא זוכה לבשורת מלכותו, אלא מתוך בכי מר שבוכה הנביא המבשר. ובכי זה קשור בעצם הבשורה - במעשים שעתידי חזאל לעשותם כשימלוך על ארם לבני עמו של נביא זה. בכיו זה של הנביא מביע לא רק צער תהומי, אלא גם ביקורת על הפוטנציאל האכזרי הטמון באישיותו של חזאל. כשם שאת כל חייו כמלך על ארם יחיה חזאל מעתה לאור התודעה כי זכה במלכותו הודות לנביא ה' הישראלי, והוא שהעניק לגיטימיות למלכותו, כך גם יחיה את חייו בצל הבכי של אותו נביא. וכשם שבשורת ההמלכה היא מקור הלגיטימיות של חזאל, כך הבכי המלווה בשורה זו הוא מקור לסיוג מוסרי של מעשי חזאל כלפי ישראל ולשלילת הלגיטימיות של האכזריים שבהם. מעתה, בבוא חזאל מלך ארם להילחם בישראל אויביו, הוא אמנם ימלא את תפקידו כמלך להביא לבני עמו ניצחון אחר ניצחון, אולם הוא ירתע מלממש את הפוטנציאל הטמון בניצחונותיו ובאופיו האכזרי. אף שהוא עתיד כמעט להשמיד את צבא ישראל ולשיים "כְּעֶפֶר לְדָשׁ", לא שמענו כי חזאל פגע בנשים ועוללים מישראל, וכך לא נתקיים חזונו המבעית של אלישע ביחס לחזאל: "... וְעַלֵּיָהֶם תִּרְשָׁט וְהָרְתִּיָהֶם תִּבְקַע". האם בכך לא הפכה נבואתו של אלישע פלסטר? ודאי שלא! כך למדנו בדברי הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (פרק י הלכה ד):

דברי הפורענות שהנביא אומר, כגון שיאמר: 'פלוני ימות', או 'שנה פלונית רעב או מלחמה', וכיוצא בדברים אלו, אם לא עמדו דבריו, אין בזה הכחשה לנבואתו, ואין אומרים 'הנה דיבר ולא בא'. שהקדוש ברוך הוא ארך אפיים ורב חסד וניחם על הרעה, ואפשר שעשו תשובה ונסלח להם כאנשי נינוה, או שתלה להם כחזקיהו.

לכשנדקדק בלשונו של אלישע, יתברר לנו כי אף הוא לא הציג את מעשיו של חזאל כנבואה החלטית, כשם שהציג את שתי הנבואות האחרות שנשא באותו מעמד, אלא

19. והרי כך באמת נאמר לאלהו בהר חורב (מל"א י"ט, טו): "וּמְשַׁחַתְּ אֶת חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל אֲרָם".
20. אין זאת אומרת כי אף כלפי חוץ, כלפי בני עמו, טען חזאל למקור לגיטימציה זה, אף כי דבר זה אינו מן הנמנע.

כאפשרות שייטכן שתתממש בהמשך הזמנים. אפשרות זו נובעת מן ההתפתחויות ההיסטוריות שבהן תנצח ארם את ישראל, אך בעיקר מחמת אופיו האכזרי של חזאל.²¹ הבה נשווה:

נבואה א: וְהִרְאֵנִי ה' כִּי מוֹת יָמוּת.

נבואה ב: יִדְעֵתִי אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל רְעָה...

נבואה ג: הִרְאֵנִי ה' אֶתְךָ מֶלֶךְ עַל אֲרָם.

נבואה שבה 'הראה ה'' את הנביא דבר מה - מנכיחה את העתיד כבר בהווה. אולם נבואה שבה מדקדק הנביא לומר "יִדְעֵתִי", מלמד ההבדל בניסוח על כוונתו: "ידעתי את אשר תהיה מסוגל לעשות לבני ישראל"; אולם מעשיו האפשריים הללו של חזאל אינם רצויים לאלישע והוא חפץ בביטולם. לשם הבעת דבר זה מלווה הנביא את דבריו בבכי מר.

נמצא אפוא, כי בכיו הספונטני של אלישע, המלווה את בשורת המלכות בשעה שמינה את חזאל, כמו גם השינוי הסגנוני בדבריו על מעשי חזאל בעתיד, הם האמצעים שבהם נקט הנביא כדי לסייג ולמנוע את מעשי האכזריות של חזאל כלפי ישראל. האם הועילה השתדלות זו של אלישע?

בסעיף הקודם נוכחנו כי אכן הועילו מעשיו של אלישע. חזאל ניצח את ישראל פעמים אחדות, ואף סיכן את עצם קיומה של הממלכה בהצליחו להשמיד את צבא ישראל בממדים מבהילים ("ג, ז). אולם הוא לא נתפתה לנצל את ניצחונותיו אלו לשם השמדה אכזרית של האוכלוסייה האזרחית. המקרא אינו מעיד על כך, וישנם רמזים שאף שוללים אפשרות זאת.

מהו הדבר שגרם לביטול הגזרה על ישראל? מן הכתובים בפרק "ג נראה שה' ניחם על הרעה מחמת ששמע את תפילתו של יהואחז בן יהוא מלך ישראל:

"ג, ד וַיַּחַל יְהוֹאָחָז אֶת פְּנֵי ה', וַיִּשְׁמַע אֱלֹהֵי ה'

כִּי רָאָה אֶת לַחֲץ יִשְׂרָאֵל, כִּי לַחֲץ אִתְּם מֶלֶךְ אֲרָם.

וכן מחמת שזכר להם ברית אבות:

כג וַיִּחַן ה' אִתְּם וַיִּרְחַמֶם וַיִּפֶן אֲלֵיהֶם

לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב

וְלֹא אָבָה הַשְּׁחִיתֶם וְלֹא הִשְׁלִיכֶם מֵעַל פְּנֵיו עַד עֵתָה.

זהו ההסבר לביטול הגזרה מעל ישראל בממד האלוהי של ההתרחשות. אולם כיצד אירע הדבר בממד הארצי? מהו הדבר שמנע בפועל את מימוש הגזרה על ישראל?²²

21. אופי זה מצא את ביטויו בהמשך סיפורנו עצמו, כפי שנראה בעיון ה להלן.

22. בפרק "ג פסוק ה נמצא רמז מעורפל העונה על כך: "וַיִּתֵּן ה' לְיִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ", אולם אין ביכולתנו לפענח רמז זה מתוך הכתוב.

סיפורנו רומז לתשובה על כך: בכיו של אלישע ברגע גורלי, הוא שליווה את חזאל תמיד, והוא שמנע את מעשי האכזריות שצפוי היה שיעשו מצדו. כאשר הוכרע בשמים דינם של ישראל לזכות, בימי יהואחז בן יהוא, כבר מזומנת הייתה ההשפעה על לבו של חזאל מלך ארם זה מכבר, הודות לבכיו של אלישע ובזכות העובדה שהוא זה שמינה את חזאל למלך על ארם. או אז, נקל היה להטות את לב מלך ארם אל אשר יחפוץ ה':

משלי כ"א, א פְּלָגֵי מַיִם לֵב מֶלֶךְ בְּיַד ה', עַל כָּל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ - יִטְוֶה.

נמצא אפוא, כי המופת בהגדת העתיד בסיפורנו מיוחד הוא בהשוואה למופתים דומים: אמנם הגדת העתיד בפי אלישע היא המכשיר שבו משתמש הנביא בסיפורנו (ראה עיון א), אולם המיוחד בהגדת העתיד הזאת (באותו חלק שלה, שבו מתאר אלישע את מעשיו הקשים של חזאל ביחס לישראל) הוא בכך שמבחנה אינו בהתקיימותה המלאה, אלא דווקא באי-התקיימותה המלאה! ככל שנבואה זו תתגשם פחות, כך תגדל הצלחתו של אלישע, ותצליח כוונתו בהגדת העתיד הזו, שאמר אותה מתוך בכי נרגש ומתוך תקווה שדבריו לא יתקיימו.

בכך נמצאה תשובה לשאלתנו בדבר תכלית הגעתו של אלישע לדמשק ובדבר תכלית הודעות העתיד שבפיו לחזאל, ונתחווה מגמת הסיפור כולו.